

Сотська Г.І. Естетична самоосвіта викладача образотворчого мистецтва вищого педагогічного навчального закладу як чинник професійного саморозвитку / Г.І. Сотська // Вісник Чернігівського університету. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 748. – С. 166-173.

УДК 378:37.0416756111.852

Сотська Г.І.

**ЕСТЕТИЧНА САМООСВІТА ВИКЛАДАЧА ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ**

У статті розглядається проблема естетичної самоосвіти викладача образотворчого мистецтва як чинника професійного саморозвитку; обґрунтовано сутність естетичної самоосвіти як перетворення викладача образотворчого мистецтва з об'єкта культурної і художньо-педагогічної діяльності, з одержувача знання у майстра, який розвиває себе; доведено, що естетична самоосвіта через самопізнання, самоорганізацію, творчу самореалізацію, професійне самовдосконалення сприяє розвитку професіоналізму педагога-художника.

Ключові слова: самоосвіта, естетична самоосвіта, викладач образотворчого мистецтва, вищий педагогічний заклад, професіоналізм, професійний саморозвиток.

Sotska G.I.

**THE AESTHETIC SELF-EDUCATION OF THE TEACHER OF FINE
ART PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS A
FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT**

In article viewed the problem of aesthetic self-education teacher of fine arts as a factor of professional self-development. Aesthetic self as a process of self-samobudovy art teacher closely related to human culture and tasks of life and expand their artistic and aesthetic experience. A freedom of choice, independence in activities which art teacher decides experimenting and looking, and has attempted

constructs, reconstructs and analyzes the results of its own aesthetic and artistic and cultural activities.

Aesthetic self education teacher of fine arts activity is the driving force of professionalism art teacher encourages him to professional self-improvement as a teacher-painter. Professionalism Art teacher characterized by its level of artistic and professional competence, awareness of the arts, developed artistic and aesthetic thesaurus as intellectual and emotional baggage, embodied in the life and evaluative experiences, the ability to put into practice its own artistic and aesthetic potential to produce their own unique creative works activities. The main way of forming professional teacher of fine arts, his skill is creativity - the most important way to climb his identity, realize the creative potential of the teacher as master.

The result of aesthetic self education teacher of fine arts is its professional self-development - a process that covers all areas of personality; motives (needs) and intellectual and emotional, and volitional. The most important thing - the process of self-development is based on new and raises the level of functioning, that intensifies the processes of «self»: self-knowledge, creative self-government, self-organization, of self-actualization, self-improvement teachers of art.

Keywords: *self, aesthetic self-education, teacher of fine arts, higher educational institution, professional, professional self-development.*

Модернізація вітчизняної освітньої системи в умовах сучасного полікультурного середовища вимагає змін у підготовці фахівців нового генерації, професійно компетентних, духовно багатих, з високим рівнем загальної і художньо-естетичної культури, здатних здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій. Підготовка такого фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі безпосередньо залежить від професійної компетентності викладача, зокрема, від викладача образотворчого мистецтва, здатного до естетичної самоосвіти упродовж життя. У цьому сенсі є важливою думка німецького педагога А. Дістервега про те, що «учитель лише до того часу здатний по-

справжньому виховувати й утворювати, поки сам працює над своїм власним вихованням і освітою» [1, с. 353].

У мистецькій освіті у зв'язку з швидкозмінністю сучасного світу такі, що викладач образотворчого повинен орієнтуватися у широкому спектрі навчальних програм, підручників, педагогічними діагностиками, володіти інноваційними мистецькими технологіями, які ґрунтуються на визнанні мистецтва як універсального феномену, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства як вищої форми естетичного ставлення людини до світу, розширенню культурологічного світогляду за допомогою вивчення різних видів мистецтв, опанування методиками художньо-творчого розвитку особистості, готуючи випускника до різнобічної творчої діяльності (професійної, суспільно-політичної, соціально-культурної). Відповідно сучасному викладачу образотворчого мистецтва необхідні гнучкість і нестандартність мислення, високий рівень професійної компетентності, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя, що можливо за умови неперервної самоосвіти.

Проблеми самоосвіти вчителя відображено як у класичній педагогічній спадщині (А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський), так і у вітчизняній і зарубіжній сучасній педагогічній думці (Л. Білоусова, В. Бондаревський, М. Гарунов, С. Гончаренко, М. Кисельова, В. Лозової, Б. Райський, М. Піщулін, П. Підкасистий, О. Щолок та ін.), де розкривається багатогранність та багатоаспектність даного поняття. Однак проблема естетичної самоосвіти викладачів образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах потребує поглибленого, всебічного аналізу, що і є метою нашої статті.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що під поняттям «самоосвіта» (англ. self-education) науковці розуміють: освіту, яка здобувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання та є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань (С. Гончаренко); як цілеспрямоване систематичне оволодіння

знаннями та вміннями з власної ініціативи, засіб самостійної пізнавальної діяльності з основного заняття (Б. Райський).

Психологи визначають самоосвіту як свідомий рух людини від того, ким вона себе усвідомлює, до того, ким вона прагне бути; самостійно організовану суб'єктом діяльність навчання, яка задовольняє його потреби в пізнанні та особистісному зростанні (С. Рубінштейн), де відбуваються зміни як у внутрішньому світі людини, так і в її взаєминах із зовнішнім світом.

Характерною рисою самоосвіти викладача є його самостійність як вольова властивість особистості (за М. Даниловою), яка полягає у прагненні і вмінні самостійно мислити, у здатності орієнтуватися у новій ситуації, знаходити власний підхід до нового завдання, у бажанні не лише зрозуміти засвоєні знання, а й сформувані власний підхід до їх добування, незалежність власних суджень. Самостійність характеризується, з одного боку, сукупністю засобів, якими володіє особистість, та, з іншого, потенційними можливостями і відношенням до процесу діяльності, його результату і умовами здійснення, що передбачає взаємозв'язок самостійності мислення і самостійної діяльності. Вищим проявом самостійності є творча самостійність як характеристика розумового процесу особистості, який відбувається на основі опосередкованого і узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу за участі чуттєвого пізнання; як узагальнена характеристика суб'єкта життєдіяльності, одиниця функціонування творчої особистості, що дозволяє їй найбільш успішно адаптуватися в нових соціокультурних умовах і сприяє її адекватному самовизначенню на основі аналізу власних творчих можливостей та індивідуальних проявів [5].

Однією із форм самоосвіти є естетична самоосвіта, яка сприяє перетворенню людини із об'єкта культурної і художньої діяльності, з одержувача знання в «розвиваючого самого себе». За К. Роджерсом, для людини цінним є лише учіння, яке ґрунтується на самодіяльності, саморегуляції та самопізнанні [3].

Естетична самоосвіта як процес самоорганізації, самобудови викладача образотворчого мистецтва тісно пов'язана з загальнолюдською культурою і з завданнями розширення свого життєвого та художньо-естетичного досвіду. Через свободу вибору, самостійність в діях, до яких викладач образотворчого мистецтва приймає рішення, експериментує і шукає, здійснює спробу і конструює, аналізує результати і реконструює власну художньо-естетичну і культурну діяльність. У цьому випадку відбувається справжнє культурне самовизначення особистості, вибір змісту, форм, методів власної освіти. Освоєння і присвоєння культурно-естетичних цінностей, естетично значуща самодіяльність призводить викладачів до ренатраляції культури через створення нових зразків, продуктів культури, що є показником самореалізації особистості у суспільстві.

Зміст естетичної самоосвіти викладачів образотворчого мистецтва охоплює: загальнокультурну і спеціальну естетичну освіту; теоретичну і практичну естетичну освіту; вивчення досягнень сучасної теорії і практики в галузі культури, мистецтва та естетики; узагальнення і систематизація власного досвіду (рефлексивно-діагностична діяльність); продуктивну естетичну діяльність, яка має перетворюючий, творчий характер, що втілюється в самостійному створенні якісно нових естетичних об'єктів.

Естетична самоосвіта є духовним вдосконаленням особистості викладача образотворчого мистецтва, спрямованим на врахування цінностей культури у художньо-педагогічній діяльності, в результаті чого виникає новий якісний стан особистості, відбувається культурна ідентифікація. Естетична самоосвіта є самовідчуттям людини у конкретній культурі, усвідомленим сприйняттям культурно-естетичних норм і зразків поведінки та свідомості, системи цінностей і мови, а також усвідомленням свого «Я» в конкретному культурному вимірі, де ідентичність – це «Я» очима інших, що побудовано на основі стосунків з «іншими», це стан і водночас здатність людини інтегрувати у собі на основі самовизначення, самоцінності, самоусвідомлення в «Я» – концепції»: «Я – інші», «ми – вони».

Відповідно відбувається рух від усвідомлення себе як носія певних культурних традицій через чітке відображення себе, особистісного «Я» як суб'єкта культури, ототожнення себе з видатними досягненнями духовності національної культури, що сприяє прийняттю інших культурних цінностей (за Т. Усатенко). Естетичними вимірами такого усвідомлення викладача образотворчого мистецтва у культурному просторі, а через нього – краси, гармонії, піднесеного або ж низького, величі і трагізму людини й людства, що відображає досвід творення закономірного у відношеннях до світу конкретних історичних епох, народів, особистості, зрештою людства, є критерії естетичних суджень про дійсність, які проявляються у процесі естетичних відносин, що є процесом, результатом і умовою утвердження людини в реальності як активного суб'єкта культури.

Естетична самоосвіта викладача образотворчого мистецтва – не лише засвоєння, оновлення, поширення й поглиблення естетичних і культурологічних знань, що сприяє подоланню естетично-професійної замкненості, але й особистісне «самобудування». Останнє передбачає безперервний вихід за межі себе (Л. Виготський, В. Петровський, С. Рубінштейн, М. Ярошевський та ін.) і є підґрунтям професійного саморозвитку. Фундаментальною умовою саморозвитку є усвідомлення педагогом образотворчого мистецтва необхідності зміни, перетворення свого внутрішнього світу, пошуку нових можливостей самоздійснення у художньо-педагогічній діяльності, підвищення рівня професійного самоусвідомлення.

Основою професійного самоусвідомлення є самосвідомість як усвідомлення й оцінка людиною своїх дій та їхніх результатів, думок, почуттів, моральних стереотипів й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе й свого місця в житті. Самосвідомість надає можливість викладачу образотворчого мистецтва критично ставитися до власної свідомості, виокремлювати внутрішнє від зовнішнього, аналізувати його і зіставляти з зовнішнім, тобто вивчати акт власної свідомості. Разом з тим у самосвідомості викладача образотворчого мистецтва відбувається усвідомлення самого себе не

як абсолютно відокремленого від цього світу, а у його різноманітному відношенні з ним. Самосвідомість є не монологом свідомості з самим собою – це діалог особистості з власним досвідом.

Самосвідомість викладача образотворчого мистецтва пов'язана з механізмом рефлексії у спілкуванні з оточуючим світом, зі світом культури, з мистецтвом, виробленням уявлень про власне «Я», про власні дії, поведінку, переваги, смаки, ідеали, призводить до формування естетичних ідеалів, суджень, поглядів. На основі рефлексії, яка виступає як критичне переосмислення особистістю первинних уявлень про себе як носія і реалізатора інтелектуальних стереотипів, у викладача образотворчого мистецтва відбувається становлення нового «Я» як суб'єкта художньо-педагогічної діяльності.

Відбувається сприйняття себе як реципієнта (глядача, слухача), усвідомлення себе як активного суб'єкта (педагога, художника) на основі феноменологічної рефлексії, яка, на відміну від природної (психологічної), забезпечує перехід від смислу художньо-педагогічної ситуації (якою вона, можливо, є в дійсності або уявляється на даний момент) до смислу уявлень, який вони привносять у свідомість індивіда. Згідно з таким підходом (за В. Орловим), це дає можливість пізнанню піднятися над власними знаннями, зробити його об'єктом споглядання порівняно з іншими знаннями, визначаючи межу і таким чином здійснюючи рефлексію власного знання. Процес усвідомлення власних дій і мотивацій дозволяє індивіду розглядати їх як феномени, «по відношенню до яких він стає вільним, здатним на свій розсуд змінювати, замінювати, вдосконалювати власні професійні якості» [2, с. 250].

Ґрунтуючись на поглядах Р. Ассаджолі, А. Маслоу, С. Рубінштейна та інших дослідників, зазначимо, що продуктивність особистісної естетичної самоосвіти досягається, коли викладач образотворчого мистецтва виходить на більш високий рівень духовності, де суспільно значущі цілі і цінності визначають сутність духовності. Ефективна естетична самоосвіта викладача образотворчого мистецтва не можлива без свідомого прагнення до побудови

себе як естетично розвиненої особистості. «Особистість – не дар природи, а дитя людської духовної свободи, користуючись якою людина, ніби на протигагу природі, творить саму себе», – відзначав С. Рубінштейн [4, с.102].

Основними характеристиками естетичної самоосвіти викладача образотворчого мистецтва є його організованість, самодіяльність, спрямованість на досягнення певних особистісно і суспільно значущих освітніх цілей: задоволення освітніх інтересів, загальнокультурних, естетичних та професійних запитів та підвищення художньо-професійної кваліфікації.

Естетична самоосвіта має особистісну значущість для викладачів образотворчого мистецтва і служить засобом розвитку системи особистісних смислів, дозволяє особистості виробити індивідуальний естетичний стиль діяльності відповідно до змісту її потребово-мотиваційної сфери.

Естетична самоосвіта передбачає не тільки освоєння культурного і естетичного досвіду, але і на цій основі – участь у творенні світу і свого власного образу в цьому світі, розвиток і удосконалення особистості на основі особистої активності і самостійної діяльності. Остання виявляється у самостійності будувати і коригувати професійно-художню діяльність, здійснювати саморефлексію для подальшого професійного, творчого зростання та формування пізнавальних інтересів, удосконалення навичок естетико-педагогічного самовираження.

Естетична самоосвіта сприяє формуванню у викладачів образотворчого мистецтва почуття свободи вибору та відповідальності за обраний шлях, спонукає досягти певної мети у естетичній самоосвітній діяльності. Свобода полягає у «реалізації індивідуальності через активність, творчість зовні, а внутрішня свобода – у необхідності збереження особистісного начала й духовної незалежності всупереч «силі обставин» та тиску зовнішніх визначальних факторів» [6, с. 557]. Саме через внутрішню свободу досягається справжній вільний зовнішній вибір людини, втілюється мистецька, творча сутність особистості.

Естетична самоосвітня діяльність викладача образотворчого мистецтва є рушійною силою розвитку професіоналізму викладача образотворчого мистецтва, спонукає його до професійного самовдосконалення як педагога-художника. Професіоналізм викладача образотворчого мистецтва характеризується рівнем його художньо-професійної компетентності, обізнаністю у галузі мистецтва, розвиненим художньо-естетичним тезаурусом як інтелектуального та емоційного багажу, втіленого у життєвому та оцінному досвіді, здатністю реалізувати на практиці власний художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності. Головним способом формування професіоналізму викладача образотворчого мистецтва, його майстерності є творчість – найважливіший спосіб його сходження до індивідуальності, реалізації творчого потенціалу як педагога-майстра. Такий педагог є носієм людської культури в її інтелектуально-естетичному вияві (за І. Зязюном).

Творча майстерність педагога-художника характеризується багатосторонньою розвиненістю особистості, що володіє науками, ремеслами, мовами, мистецтвами, – наголошував Леонардо да Вінчі. Це рух до постійного розвитку, до набуття нових мистецьких вражень, розширення художньо-естетичного тезаурусу, збагачення емоційно-почуттєвої сфери, вдосконалення педагогічної майстерності, до прагнення здійснювати художньо-педагогічну діяльність на найвищому рівні.

Естетична самоосвітня діяльність викладача образотворчого мистецтва є сукупністю декількох естетичних «само-»:

- естетична самооцінка – вміння оцінювати власні естетико-педагогічні можливості;
- естетичний самооблік – вміння враховувати наявність своїх особистісних і професійних якостей;
- естетичне самовизначення – ціннісно-визначене духовне ставлення до культурного, природного, соціального в суспільстві, усвідомлювати свої естетичні інтереси;

- естетична самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми естетичної самоосвіти, планувати, організовувати професійно-педагогічну діяльність;
- естетична самореалізація – реалізація викладачем своїх можливостей;
- естетичний саморозвиток – результат естетичної самоосвіти.

Отже, результатом самоосвітньої естетичної діяльності викладача образотворчого мистецтва є його професійний саморозвиток – процес, який охоплює всі сфери особистості; мотиви (потреби) й інтелектуальну, і емоційну, і вольову. Найголовніше – процес саморозвитку базується і піднімає на новий рівень функціонування, тобто інтенсифікує процеси «самості»: самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, самоорганізацію, творчу самореалізацію, самовдосконалення викладачів образотворчого мистецтва.

Подальше вивчення проблеми дослідження потребує обґрунтування процесу естетичної самоосвіти викладача образотворчого мистецтва у системі неперервної педагогічної освіти: формальної, інформальної і неформальної.

Використані джерела

1. Дистервег А. Руководство для немецких учителей / Адольф Дистервег. – М.: АПНРСФСР, 1956 – С. 353-416.
2. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: [монографія]; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Наук. думка, 2003. – 262 с.
3. Роджерс К. Свобода учиться / Карл Р. Роджерс, Давид Фрейберг; пер. с англ. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению спец. психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2008. – 712 с.

5. Седова Л.Н. Становление творческой личности в условиях развивающей среды / Л.Н. Седова // Проблемы образования: теория и практика. – 1999. – № 1. – С. 33-39.
6. Философия / [Волович В.И., Головченко Г.Т., В.Г. Кремень и др.]; под общ. ред. В.Г. Кременя, Н.И. Горлача. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.

Сотська Галина Іванівна,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту та організації педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Службова адреса:

4060 м. Київ – 60, вул. М. Берлинського, 9,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих,
відділ змісту та організації педагогічної освіти
тел.(044) 440-62-86

Домашня адреса:

10012 м. Житомир –12, вул. Шелушкова, 65-А, кв.8
тел. (041) 37-71-98
моб. 8 097 385 11 54